

La institució oblidada: les juntes d'estaments durant el segle XVII

SERGIO VILLAMARÍN GÓMEZ (sergio.villamarin@uv.es)
Universitat de València

«Con que no puede recaer duda en la observancia de juntarse con expreso consentimiento de su Magestad, y muy en su servicio; pues por este medio les ha conseguido, y consigue; pues, aunque no tenga tan cabal representación del Reino como en las Cortes, tiene esta forma de juntarse la necesaria para tratar, y resolver quanto no se oponga a los fueros». Aquestes paraules de Llorenç Mateu i Sanz (1677: 126-127), publicades en el seu conegut tractat sobre la celebració de les Corts valencianes, ens informen d'una realitat consolidada i assumida l'últim quart del segle XVII: els estaments valencians, transsumpte dels braços que vertebraven i representen la societat en la litúrgia de les Corts, es reunien també fora d'elles amb la suficient legitimitat per a abordar, i decidir, sobre qualsevol assumpte no contrari als Furs. De fet, al fil de l'abast i dimensió de la dita activitat, es va desenvolupar, tant en la realitat foral com en la historiogràfica, un particular debat per contrastar el seu paper com a agent polític davant el de l'altra administració regnícola representativa, la Generalitat, Diputació del General o Diputació de Corts. En conseqüència, van ser freqüents les disputes entre les dues per la titularitat de la dita representació, unes controvèrsies fonamentalment simbòliques, ja que durant la segona meitat del segle XVII la situació es trobava clarament decantada *de facto* en favor dels estaments (Villamarín, 2016a), però que van tenir un clar reflex en la historiografia del moment, dividida entre partidaris d'una o de l'altra institució com a estandard polític del regne (Giménez Chornet, 1993a).

Recentment, les postures al voltant d'aquest conflicte institucional s'han matisat sensiblement. D'una banda, la indefugible presència de les reunions estamentals en la vida del regne a partir del segle XVI feia indefensable mantenir la seua exclusió com a protagonistes polítics. D'una altra, la impossibilitat de sostenir un criteri unívoc sobre la preeminència d'una o dels altres al llarg d'un període d'uns quants segles ha contribuït a diluir afirmacions categòriques o solucions excoients. A més a més, la realitat de l'exercici d'aquestes funcions polítiques demostra que les dues institucions actuaven juntes, tot i que amb papers diferents i amb diverses responsabilitats en l'exercici de la dita representativitat (Villamarín, 2005: 37 i ss). El debat s'ha enriquit enormement en desviar el focus del protagonisme en la representació per a centrar-se en la seua utilitat i eficàcia davant una monarquia en indubtable expansió com a organització política, administrativa i jurisdiccional (Benítez Sánchez-Blanco, 2010-2011), com ara veurem.

1. Els estaments i l'activitat política fora de Corts

Què eren i com funcionaven els estaments? Els estaments no eren altra cosa que els braços de les Corts quan aquestes no es trobaven reunides. La seua composició, per tant,

estava directament marcada pel reconeixement de la participació en aquestes. Trobem tres braços a València: nobiliari o militar, eclesiàstic i reial, que es tradueixen en els tres estaments les assemblees dels quals, tant les pròpies com les conjuntes, constitueixen l'objecte de les presents pàgines.

El més important, tant per nombre de membres com per influència, ja que possiblement les seues assemblees van ser l'espoleta que va activar les de la resta, era el nobiliari. Després de quasi cent anys de disputes al voltant de la seua participació en les Corts i, per consegüent, del seu paper en el regne valencià, el segle XIV va portar estabilitat a l'estament i amb aquesta una mínima organització que responia als problemes que el seu elevat nombre i dispersió geogràfica provocaven (Baydal, 2107: 152). També va ajudar en la seua ordenació l'obligació de repartir les càrregues municipals, com ara l'elecció del representant nobiliari en la Junta de Murs i Valls de la capital (Llop, 1676). Així doncs, no van tardar a comptar amb un síndic que exercia de portaveu davant els tribunals en moments de conflicte —individual o col·lectiu— amb qualsevol altre dels agents polítics o socials del regne. A més, l'augment dels assumptes va atraure més personal i a finals del mateix segle XIV ja es poden trobar sotssíndics i advocats al seu servei. La seua remuneració obligava a recaptar contribucions, que al seu torn, demanaven examinadors de comptes, que completaven una estructura organitzativa reduïda però suficient (López Rodríguez, 2005: 60). Partint d'aquesta estructura, les reunions entre els seus integrants per a abordar les qüestions que els concernien no van tardar a arribar. Així, sense descartar la possibilitat d'assemblees anteriors, queda constància documentada d'aquestes des de 1488 (Giménez Chornet, 1993b: 260). A aquestes acudien tant nobles com cavallers o generosos amb dret a participar en Corts, en peu d'igualtat pel que respecta a veu i vot, si bé, lògicament, amb precedència dels primers. Per descomptat, a més de nobles, havien de ser naturals del regne, o haver obtingut la naturalització, i viure amb «la autoridad y decencia que pide el estado militar» (Mateu i Sanz, 1677: 97 i ss).

L'estament eclesiàstic presentava en les seues assemblees idèntica articulació a la mantinguda en Corts, a través de les veus que hi participaven. El seu nombre va anar variant des de la conquesta, fins a arribar a les dinou que finalment el van integrar en el segle XVII. L'última incorporació va tenir lloc el 1653 (Llop, 1676: 9-11)¹. En aquest sentit, l'Església valenciana es trobava representada per l'arquebisbe de València, el mestre de Montesa, el bisbe de Tortosa, el bisbe de Sogorb, el bisbe d'Oriola, el capítol de la catedral de València, l'abat de Poblet, l'abat de Valldigna, el comanador de Begís, el comanador de Torrent, el general de l'orde de la Mercé, el comanador d'Orxeta de l'orde de Sant Jaume, el comanador del Pes de l'orde d'Alcántara, l'abat de Benifassà, el prior de Sant Miquel dels Reis, el capítol de la catedral de Sogorb, el capítol de la catedral de Tortosa, el capítol de la catedral d'Oriola i el prior de la cartoixa de Valldecris. La seua pertinença a l'estament, concedida pel rei, estava determinada per la seua condició i la possessió de baronies o llocs en el regne, encara que no exclusivament. Així, en el cas dels capítols catedralicis s'hi afegia ser les "Iglesias Cathedralas Esposas de sus prelados" i ser tinguts per la representació de tot l'estat eclesiàstic de les seues diòcesis. Dels ordes militar es ponderava no només la

¹El sorteig dels càrrecs de la Diputació es realitzava entre les dinou veus eclesiàstiques esmentades: Arxiu del Regne de València, a partir d'ara, ARV, Generalitat, 2955, 25 de desembre de 1701.

possessió dels llocs de les seues comandes, sinó també la labor d'assessoria que en qüestions militars proporcionaven en moltes de les juntes (Memorial, 1690: 5 i ss).

Completaven la representació les viles de patrimoni reial, agrupades com a estament reial teòricament no privilegiat. La seua composició va anar variant des de les primeres convocatòries de Corts. Arribats al segle XVII, estava integrat per quatre municipis amb categoria de ciutats, València, Xàtiva, Oriola i Alacant, als quals seguien una sèrie de viles de primera, segona i tercera classe. Pertanyien a les primeres Morella, Alzira, Castelló de la Plana, Vila-real, Ontinyent i Alcoi; les de segona eren Borriana, Cullera, Llíria, Biar, Bocairent, Alpont, Peníscola, Penàguila, Xèrica, Xixona, la Vila Joiosa, Castielfabib i Ademús; i tancaven l'estament, com a viles de tercera classe, Caudete, Corbera, la Iessa, l'Olleria, Carcaixent, Benigànim, Algemesí, Callosa, Castelló de la Ribera, i Onda (Mateu i Sanz, 1677: 141-142). Tot i que no gaudien d'identificat estatus jurídic i la divisió de classes expressava aquesta disparitat, la distinció a penes es reflectia en el si de l'estament, en què la preeminència de la capital quasi igualava la resta en el seu conjunt i dissolia les diferències entre la resta de viles.² Així mateix, la seua condició d'estament no privilegiat només l'hem d'entendre respecte a l'Església i la noblesa, i no sobre la seua pròpia realitat com a tal. En aquest sentit, els seus integrants eren les minories governants dels consistoris, grups de rendistes encapçalats pels *ciudadans*, entre els quals no hi havia lloc per als segments menestrals i populars dels municipis, àmpliament majoritaris (Pérez García, 1989: 172; Arroyas, 1989: 52-28).³ Encara més, ni tan sols la condició de *ciudadà*, en certa mesura definitòria de la seua posició, igualava tots els integrants de l'estament, ja que els de la capital se situaven per damunt de la resta (Pérez García, 1989: 168 i 173).

Més enllà de la possibilitat de reunir-se per a abordar temes propis, el reconeixement legal i institucional dels estaments com a instàncies polítiques va arribar, possiblement, amb la creació de la Junta de Defensa de la Costa en 1528. Sorgida de la incapacitat de la monarquia per a defensar el litoral valencià dels atacs provinents del nord d'Àfrica, la seua creació atorgava als estaments la responsabilitat d'una parcel·la important del govern del regne, la seua defensa. Concebuda inicialment com una solució temporal, la Junta va acabar sent permanent després de les Corts de 1552, i va mantenir des de llavors la seua presència durant tota l'època foral. La seua composició estamental, tot i que amb presència virregnal, va ser ampliada i reduïda fins a establir-se en 36 membres —12 per estament— després de les Corts de 1645 (Muñoz Altabert, 2005: 175).⁴

² Mentre que la majoria acudia a Corts a través d'un dels membres de la corporació local —habitualment un dels jurats o el síndic—, València comptava amb una nombrosa representació. Si bé és cert que el nombre d'assistents per vila no era determinant en les votacions, aquest desequilibri va desembocar en un greu conflicte durant les Corts de 1645, atès que materialitzava la pretensió del consistori de València de representar la meitat del regne per si mateix, la qual cosa impedia cap acord sense el seu concurs (Guia, 1974: 73-74). Era aquesta una aspiració pretèrita de la seua elit ciutadana contestada per les viles reials en un acte de Corts de 1626, qüestionat clarament pels representants de València, que finalment el monarca es va negar a ratificar (Lario, 1973: 182-183).

³ Els mateixos ciutadans no dubtaven a al·legar el perill que comportava que els governs de les ciutats caiguera en mans plebees i durant el segle XVII es va produir un llarg conflicte jurídic entre el Consell i els mestres d'alguns oficis per la seua entrada en les bosses d'insaculats i, per tant, en el govern local, que va finalitzar amb l'exclusió definitiva d'aquests últims.

⁴ La junta creada per les Corts de 1528 no va tenir continuïtat fins a les Corts de 1547, en les quals es va tornar a optar per una junta estamental de 24 persones presidida pel virrei per a treballar en qüestions defensives. Mora de Almenar (1625: 255) informa de la creació de la Junta de la Costa en les Corts de 1552, composta en

Com a tal, va ser la responsable de sostenir i designar els alcaids dels districtes territorials, soldats de peu i de cavall de totes les torres i talaies que constituïen la defensa costanera valenciana, així com de vetlar pel seu estat, distribució i funcionament.⁵ A pesar que el seu naixement va suposar, teòricament, un enfortiment de les instàncies del regne, la decisió de constituir-la no va alterar en absolut els equilibris entre aquestes i la monarquia. La tutela militar dels estaments distava de suposar una alteració de l'*statu quo*, significativament, ben al contrari, una garantia d'estabilitat política tant en el regne com per a la monarquia. No podem oblidar que consolidava els equilibris assolits després de la revolta de les Germanies, en la qual els estaments es van oposar a uns estrats menestrals que, armats amb l'aquiescència reial per a defensar el regne dels dits atacs, van acabar sostenint un conflicte militar amb la monarquia en defensa d'unes reivindicacions polítiques perilloses per a molts interessos (Vallés, 2000).

Però la rellevància de l'aparició de la Junta de la Costa no va venir únicament per la confirmació dels estaments com a actors de ple dret en el govern del regne. La seua arribada va acabar per delimitar, potser involuntàriament, el mode en què la Generalitat i els estaments participarien en el govern, establint una anòmala bicefàlia, legalment imprecisa, germen dels conflictes que hem esmentat al principi d'aquestes pàgines. Des de la seua creació, el finançament del sistema defensiu governat per la Junta requeria en la Generalitat a través dels impostos —drets nous, en aquest cas— que recaptava. Aquesta decisió, a pesar d'habilitar la seua intervenció, la desplaçava d'una labor que podria haver exercit en solitari, considerant, sobretot, el seu protagonisme previ en qüestions de similar tenor com ara conflictes fronterers o disputes nobiliàries (Muñoz Pomer, 1987: 366 i ss). Relegada a funcions de subministradora de fons, la imparabile puixança estamental va desembocar en una tutela de les seues competències que culminaria en el segle XVII. Així, l'aquiescència dels estaments va acabar per fer-se obligatòria en l'arrendament d'aquells drets i va estendre la seua supervisió a les condicions que els diputats portaven a la Llotja per a materialitzar-lo. De fet, l'escrutini de la seua labor incloïa la presentació de plans per a la disminució de la morositat amb la Junta, incloent-hi canvis en l'administració de les rendes a proposta dels estaments,⁶ decisions que alteraven l'exercici de les facultats

aquells moments per 18 persones. El dit sistema va ser ratificat en les Corts de 1564 i 1585, encara que el nombre de persones al capdavant de la junta va anar variant. En primer lloc, Mora de Almenar (1625: 261 i ss) recull l'ampliació de la Junta de Costa a 54 membres com a conseqüència de les Corts de 1604, però més tard, en les Corts de 1626, es va reduir a 24 membres i en les de 1645 es va augmentar a 36 (Lario, 1973: 83; Guia, 1974: 229).

⁵ Una resolució del Consell d'Aragó va fixar aquelles responsabilitats en la Junta de la Costa: Archivo Histórico Nacional, a partir d'ara, AHN, Estat, lligall 8686.

⁶ Per exemple, els oficials de la Generalitat van comunicar les ofertes rebudes als electes dels estaments que havien acudit a la Llotja a presenciar l'arrendament, per a comptar amb la seua aprovació: ARV, Generalitat, 3266, Arrendament del real de la sal, 24 de novembre 1701. El pla aprovat pels electes sobre aquell arrendament implicava 5.000 lliures fins a finals de 1701 i, a compte del dit deute, s'havien d'entregar a la Junta de la Costa 1.000 lliures anuals començant en 1702. Per a evitar confusions en les quantitats ingressades en la *taula*, van disposar que les dipositades en el compte de la Generalitat es giraren a un compte dels electes. Aquest gir es realitzaria el dia de Sant Joan, al juny, en una primera vegada, i després del dia de Nadal, dates en què els col·lectors de la Generalitat entregaven els llibres amb el que s'havia recaptat per l'administració dels dits drets: ARV, Generalitat, 3266, 5 de desembre de 1701. Així doncs, com veiem, el control sobre les rendes per part dels estaments era ple des que s'havia recaptat els diners. D'altra banda, es poden trobar més dades i exemples sobre la intervenció estamental en la redacció de les condicions d'arrendament en: Biblioteca Universitària de València, Var/287(20),

de la Generalitat, que sotmetia els seus governants a una tutela no prevista, l'estamental, i que esborrava una autonomia *a priori* plenament reconeguda en els furs.⁷ A més a més, completava l'horitzó de la dita relació la responsabilitat de la Generalitat en el pagament dels salaris als responsables estamentals; en concret, sufragava el síndic i el secretari militars, el secretari dels tres estaments i el secretari eclesiàstic, com ho mostren els seus llibres de clavaria.⁸

Després de la consolidació de la Junta de la Costa, el segle XVII va portar altres organismes similars. El seu plantejament i funcionament era idèntic, l'elecció d'uns delegats estamentals perquè, en el seu nom i per tant en el del regne, foren responsables de gestionar alguna parcel·la de govern. En aquest sentit, la que millor coincidia amb el desenvolupament d'una activitat política era la de Contrafurs. La seua labor obligava a mantenir una interlocució directa i permanent amb la monarquia i la seua administració, encarnant els interessos del regne en la defensa de la seua integritat jurídica. La seua creació després de les Corts de 1645 pretenia assolir un marc estable amb el qual abordar les possibles violacions de la legalitat foral. En concret, després de la progressiva pèrdua de viabilitat dels mecanismes normatius establits —els 'agravis' i 'contrafurs' parlamentaris— a conseqüència de les escasses convocatòries de Corts, els estaments havien passat a denunciar les conductes lesives mitjançant ambaixades, fàcilment obviades per les autoritats reials a causa del seu oneros cost. Així, ja en el segle XVII es va fer imprescindible buscar una via procedimental clara i inalterable que permetera la denúncia de les accions contràries als furs. Un primer intent, denegat, va ser l'establiment d'un Tribunal de Contrafurs, proposat a la monarquia en les Corts de 1626; format per l'arquebisbe, oficials reials i membres dels estaments —un per braç— decidiria sobre els casos presentats pels mateixos estaments.⁹

La seua desestimació va fer que el debat sorgira de nou en les Corts de 1645, les últimes que va conèixer el regne valencià. Es va optar llavors per establir un procediment de denúncia i resposta amb uns terminis determinats que, una vegada superats, obligaren a l'enviament d'una ambaixada d'impossible denegació. En l'inici del procés se situava la Junta de Contrafurs, formada per sis membres per estament més síndics, que jutjaria si en els casos presentats s'havia produït vulneració foral o no. Si n'apreciava, acudirien al virrei per a solucionar-la. Transcorreguts deu dies sense reparació virregnal, els electes juntament amb la Generalitat —que iniciava ara la seua participació— designarien un ambaixador per a traslladar el greuge al monarca, sostingut econòmicament mitjançant la declaració de «cas inopinat» contemplada en la regulació d'aquesta última (Guia, 1992; Guia, 1974: 251 i 22; Mateu i Sanz, 1677: 197-198). Novament, com en la Junta de Defensa de la Costa, la

Memorial que presenta a S.M. (que Dios guarde) el Reyno de Valencia, representado por los electos de la costa, y síndicos de los tres estamentos. En iustificación de haver puesto cortinas, con las armas de los tres estamentos, quando salen a arrendar los derechos nuevos, propios de la costa, cuya operación han intentado contradézir los diputados de la generalidad del mismo Reyno.

⁷ De fet, des del seu naixement, la Junta de Defensa de la Costa es nodria d'impostos —doble tarifa, neu, naips i real de la sal— la recaptació dels quals requeria legalment en la Diputació de Corts amb exclusivitat (Mora de Almenar, 1625: 55-56 i 68).

⁸ ARV, Generalitat, 1065.

⁹ El Tribunal estaria format per set membres: l'arquebisbe de València, el regent de l'Audiència, el *portantveus* de governador de la ciutat de València, el batle general i un representant de cada un dels tres estaments, i en seria el secretari el dels electes estamentals (Pérez Aparicio, 1981: 136).

presència estamental havia de comptar amb la Generalitat per a desplegar la seua activitat i ací la subordinació d'aquesta última era evident, atés que els delegats estamentals eren els que iniciaven el procés i valoraven si la conducta assenyalada violentava el marc foral. Per tant, la Generalitat tenia un paper ineludible però secundari; era imprescindible en l'elecció de l'ambaixador, ja que sense ell no hi havia denúncia, però no decidia sobre les conductes potencialment oneroses.

A més, l'activitat política dels estaments no concloïa en aquestes juntes estables, atés que disposaven de la facultat de crear-ne d'altres *ad hoc* per a abordar qualsevol assumpte que consideraren pertinent, i cessaven la seua activitat quan finalitzava la tramitació d'aquell. Per descomptat, tal com succeïa en les grans juntes abans assenyalades, els seus participants eren escollits pels mateixos estaments d'entre els seus membres.¹⁰ Per durada i significat, va destacar entre aquelles la Junta de la Lleva, l'aparició de la qual va venir determinada per la concessió de serveis militars fora de Corts en 1642, 1644 i 1645, que, una vegada establits, havien de ser gestionats per una junta per a la seua consecució. En certa forma, com a continuació de la Junta de Servei per a la satisfacció dels donatius parlamentaris, una primera Junta de la Lleva amb amplis poders i independent de les Corts va començar a funcionar en 1642, comunicant als llocs del regne quina havia de ser la seua contribució en homes (Guia, 1974: 29-30). A més, després de la seua creació no va deixar de convocar-se davant les persistents urgències de la Corona pels successius conflictes bèl·lics que travessaren la segona meitat del XVII (García Martínez, 1991: 285, 286, 296, 300, 307).

2. Els estaments i la centralització del poder en la capital

Teòricament, la presència estamental i de la Generalitat afegia a l'activitat política del regne una major pluralitat de veus en la seua articulació. Igualment, des d'una òptica pactista la participació dels estaments es podia concebre en termes de control a la monarquia de la mateixa manera en què, amb més o menys fortuna, ho feien les Corts. Aquestes expectatives, però, no es corresponien amb la realitat. En el si dels estaments el funcionament de les seues juntes no pareixia concebut per a afavorir l'agregació de voluntats. La seua celebració, fins i tot en aquelles establides *ad hoc*, estava lligada indissolublement a la capital, factor que ajudava al fet que els seus integrants pertanyeren quasi exclusivament a la seua oligarquia, ja fora nobiliària, eclesiàstica o ciutadana. En ser els estaments els que designaven els seus components, ningú alié a ells participava en les seues decisions. De fet, la comunicació amb la resta de l'estament es reduïa encara més quan les mateixes juntes delegaven en altres de composició més reduïda per a abordar aspectes puntuals de l'assumpte principal.¹¹

¹⁰ Per exemple, en el nomenament d'electes pel que fa als fraus en la Generalitat a Oriola o per a donar l'enhorabona al cardenal Francesc de Borja: ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 3r. i 98.

¹¹ L'habilitació de les reunions estamentals estava referida als residents a València segons el fur 89 de las Corts de 1585 (Mateu i Sanz, 1677: 125). Quant a la reducció de membres, per exemple, els electes per a coadjuvar a l'Hospital a rebre una pensió van acordar reduir la junta a dos membres estamentals per braç per a escriure al rei buscant una solució: ARV, Reial Cancelleria, 558, 11 de febrer de 1700, f. 19r. Igualment, els electes per a una causa sobre la vila de Caudete també es van reduir en nombre: ARV, Reial Cancelleria, 558, 5 de juny de 1700, f. 86r.

Tampoc la manera de procedir dels electes estamentals buscava el diàleg amb els seus iguals. Una vegada designats actuaven amb tal autonomia que va fer que de vegades, davant la seua passivitat, els mateixos estaments hagueren de forçar les seues reunions (Guia, 1992: 44-45). Era el reflex d'una concepció patrimonial de la seua condició que els permetia simultaniejar la pertinença a diverses juntes, encara que només fora nominalment, i en què es toleraven delegacions sense trava —ni en la junta afectada ni en la persona del substitut, arribant fins i tot a referir-se a tots els càrrecs estamentals ocupats.¹² En aquesta conjuntura no ens ha d'estranyar que a començament del segle XVIII la Junta de Defensa de la Costa estiguera íntegrament composta per residents en la capital, a pesar que la presència de membres de les viles fora preceptiva normativament. Fins i tot quan es dividia en comissions específiques —hisenda, obres, electes reduïts, etc.—, la dita composició no variava. Hem d'esperar que estudis sobre el particular ens il·lustren sobre les causes que van portar a aquella situació. Eren, a més a més, unes circumstàncies extensibles a la Junta de Contrafurs, igualment mancada d'estudis sobre les seues interioritats i equilibris, i en la qual es repeteix quasi de forma idèntica l'anterior esquema. Igualment, també en aquest cas tots els electes de l'estament reial van acabar sent insaculats de la capital o persones molt vinculades a l'administració del seu consistori.¹³ Menys dubtes sobre aquesta tendència ofereix la Junta de la Lleua, de la qual van ser prompte excloses la resta de viles del regne de forma oficial i expressa.¹⁴

Paradoxalment, la restringida capacitat decisòria dels electes en junta —on acudien amb facultats escrupolosament establides, obligant fins i tot que l'acordat tornara a l'estament per al seu debat— traslladava a les seues assemblees estamentals particulars el fons de la discussió política.¹⁵ D'elles depenia, doncs, la dimensió real de l'arrelament i la influència en el regne de les disposicions preses pels seus representants. Com ja sabem, el

¹² ARV, Reial Cancelleria, 559, Reunions de 3 de novembre de 1701, 6 d'abril de 1702 i 7 de juny de 1702.

¹³ ARV, Reial Cancelleria, 559, f. 3v, 19v, 70, 82, 100, 25v, 87v i 144v. Felipo (1996: 135-176) arreplega la relació d'insaculats municipals valencians. Respecte a la Junta de la Partida, les viles van quedar rebutjades en 1659 (Guia, 1974: 80 i 147). En el cas de les Juntes de Contrafurs celebrades en 1701 i 1702, tots els seus membres pertanyien a les bosses d'insaculació de València, excepte Galceran Bolada. El dit advocat valencià mai va estar insaculat, si bé va ser conseller jurista del Consell municipal diverses vegades, i de la mateixa manera va ser assessor dels justícies civil i criminal alguns anys, així com delegat/administrador del comte de Cocentaina; per tant, si bé no pertanyia estrictament a l'oligarquia ciutadana, en cap cas era alié a ella (Graullera, 2003: 20). Les Juntes de Contrafurs d'aquells moments es troben en: ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 11v, 21 gener 1700; f. 21v, 26 de febrer de 1700; f. 33r, 20 de març 1700; f. 77r, 26 d'abril de 1700; f. 84v, 24 de maig de 1700; f. 95r, 28 de juny de 1700; f. 105v, 27 de juliol de 1700; f. 131v, 23 d'octubre de 1700; f. 215v, 16 de desembre de 1700; ARV, Reial Cancelleria, 559, f. 8r, 28 de gener de 1701; f. 22r, 25 de febrer de 1701; f. 34v, 14 de març de 1701; f. 50r, 21 d'abril de 1701; f. 86r, 25 de maig de 1701; f. 101r, 28 de juny de 1701; f. 140r, 25 d'agost de 1701; f. 148r, 27 de setembre de 1701; f. 172r, 29 de novembre de 1701; f. 173v, 12 de desembre de 1701.

¹⁴ Abandonaren la Junta de la Lleua en 1659 (Guia, 1974: 147).

¹⁵ Per exemple, l'estament militar es va reunir per a ampliar els poders als electes per a realitzar les felicitacions corresponents pel nomenament del Cardenal Borja a fi que pogueren enviar junt amb els altres electes una persona a la cort a presentar l'enhonorabona en nom del regne: ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 110r, 30 de juliol de 1700. Igualment, com s'ha indicat anteriorment, els electes es van reunir per a coadjuvar a l'Hospital en l'obtenció d'una pensió, però posteriorment van acordar reduir la junta a dos membres estamentals per braç per a escriure al rei buscant una solució: ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 19r, 11 de febrer de 1700. Així mateix, en la reunió de 16 de gener de 1702, en la qual es redactaven els apuntaments per a les futures Corts, es va expressar inequívocament que el que allí s'havia acordat no constituïa la resolució definitiva i, per tant, havia de tornar a ser tractat en cada estament: ARV, Reial Cancelleria, 559.

braç nobiliari acollia indistintament títols nobiliaris i cavallers amb idèntica veu i vot, la qual cosa permetia una àmplia presència, atesa, a més, la importantíssima concentració nobiliària en la capital. Això no obstant, la seua capacitat d'intervenció estava molt condicionada. Per a eludir els problemes que creava la unanimitat necessària en l'adopció dels seus acords, es va instituir la pràctica de designar examinadors, amb la qual cosa es reduïa la participació efectiva en les decisions a l'assistència i amb això a la possibilitat de resultar elegit. I ni tan sols sempre. En moltes qüestions —sense que importara la seua rellevància, atès que podien ser les més espinoses— era el síndic —sobre el qual pivotaven les reunions— qui designava els examinadors aconsellat pels dos nobles i generosos més veterans, intercalant els d'una i l'altra condició. En altres, els delegats eren seleccionats de manera més garantista per a evitar disputes i acusacions de favoritisme. Es procedia aleshores al sorteig de quatre nobles i generosos perquè cada un escollira un examinador de la seua condició, de manera que junt amb el síndic decidiren mitjançant una votació segons el mètode de faves blanques i negres. D'aquella manera es nomenaven fins i tot els electes per a certes juntes estamentals, amb la qual cosa s'allunyava el debat de la seua nombrosa assemblea.¹⁶ Si aquests procediments fallaven, els jocs de poder i influència actuaven obertament silenciament les veus discordants (Mateu i Sanz, 1677: 91-92 i 128-133).

Al seu torn, l'activitat de l'estament eclesiàstic discorria per similars patrons, bolcat en aquest cas sobre la Metropolitana de València, seu de les seues assemblees. No debades eren els membres del seu capítol els que, habitualment, substituïen les dignitats foranes. De fet, segons un capítol de Corts de 1604, les veus eclesiàstiques havien de tenir un substitut radicat en la ciutat per a participar en les juntes (Mateu i Sanz, 1677: 125). La institucionalització d'aquesta pràctica va obligar a buscar-los remuneració. Es va consolidar llavors la compaginació de la delegació estamental amb la de la Generalitat per a, d'aquesta manera, obtenir el salari d'aquesta última.¹⁷ Era un senyal inequívoc del personalisme amb què s'ocupaven aquests llocs, a més d'impulsar la concentració d'àrees de decisió en un cercle reduït, una circumstància que, lluny de disgustar, l'estament assumia com un valor que permetia un millor funcionament de les seues assemblees, sent la presència de moltes veus obertament repudiada.¹⁸

¹⁶ Els electes per a respondre a les cartes de Carles II i les clàusules del seu testament, per exemple, es van veure reduïts a sis persones, dues per cada estament, juntament amb els síndics: ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 162r, 8 de novembre de 1700. En el nomenament d'electes de l'estament militar per a conèixer la salut de Carles II van ser el síndic i dos nobles els que els elegiren: ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 119r, 5 d'octubre de 1700. En la reunió de l'estament militar per a abordar la carta de la reina en la qual es proposava que es realitzaren les oportunes demostracions pel que feia al nomenament de successor, es va acordar que el síndic acompanyat de dos nobles designara els electes pertinents; aquests, a més a més, serien els encarregats de declarar cas inopinat l'arribada de Felip V per a nomenar un ambaixador a donar-li l'enhonorabona: ARV, Reial Cancelleria, 558, 27 de novembre de 1700, f. 180r. Igualment, el braç nobiliari també va decidir que els electes que havien d'acompanyar els ja designats en cas d'haver de declarar el cas inopinat en solitari foren elegits pel síndic aconsellat per dos membres de l'estament ARV, Reial Cancelleria, 558, f. 211r, 9 de desembre de 1700.

¹⁷ La reiteració d'aquesta pràctica va convertir-se finalment en un dret als ulls dels substituïts, que no van dubtar a pledejar quan la coincidència en les dues substitucions no es produïa. Va ser el cas de Gaspar Guerau de Arellano, en el seu contenciós contra l'arquebisbe Rocabertí per haver designat substitut per al càrrec de diputat el canonge Jerónimo Frígola, mentre Guerau ho era en la Junta d'Electes i la resta de càrrecs de la Diputació: Biblioteca Històrica de la Universitat de València, Ms. 0802 (28).

¹⁸ Si més no, aquell era un dels arguments utilitzats per a impedir l'acceptació dels pabordes en el seu si: «De esta muchedumbre, y del ingreso de otros que con el tiempo pretenderían este honor, se seguiría la turbación del

L'opció d'una reunió plural quedava, per composició i diversitat territorial, per a l'estament reial. Fins i tot assumint que els seus membres procedien exclusivament de les minories insaculades, les elits locals del regne estaven integrades per diferents grups de professionals com ara notaris i juristes, llauradors acomodats i rendistes, que conformaven una realitat social molt diferent de la dels *ciutadans* de la capital. Ni tan sols aquells que en els reialencs rebien aquesta última consideració compartien condició jurídica i social amb els de la capital, molt més pròxims a la petita noblesa que a aquestes altres minories locals benestants (Pérez García, 1989: 173).¹⁹ En qualsevol cas, la dita prometedora heterogeneïtat a penes tenia influència política, ja que l'estament reial, com a tal, no celebra assemblees. O, millor dit, aquestes no comptaven amb més presència que la dels membres del consistori de València, sense que importara el seu abast o rellevància, ja fora en ple municipal o designant els seus insaculats perquè actuaren com a electes. La documentació municipal reflecteix bé aquesta pràctica, per més greu o transcendent que fora la conjuntura.²⁰ De fet, la desconexió i l'aïllament de la resta del regne era tan significatiu que en molts casos les viles coneixien els acords únicament a través del constrenyiment a la contribució en aquells, mesos després d'haver sigut adoptats.²¹

Coneixent aquests processos s'entén millor la distància amb què l'activitat de les juntes era percebuda per la societat. Així, les denúncies presentades contra el virrei, el duc de Ciudad Real, en l'últim quart del segle XVII per actuacions contràries a la legalitat foral —execucions sumàries, deportacions de ciutadans i un empresonament nobiliari— van ser percebudes pels dietaristes de l'època com un producte de la malvolença dels nobles envers el duc, model de rectitud i probitat en la defensa de l'interés popular (López Camps, 2004: 213). La pluralitat, per tant, ni era buscada pels representants ni sentida pels representats. La paradoxa és que, com que aquest mateix procés mostra, les dites mancances no es traduïen en actuacions efectives per als interessos dels protagonistes. La doble presència institucional —Generalitat i juntes d'estaments— en el cor del sistema polític no només no sumava, sinó que podia fins i tot restar. Per exemple, si el virrei, o algun interessat, era

Estamento, la dificultad en los tratados, y quizá la monstruosidad en las resoluciones, efectos que frecuentemente produce el crecido número de votos en los congresos»: (Memorial, 1690: 25).

¹⁹A Castelló les bosses d'insaculats es dividien en quatre: bossa de militars, bossa de ciutadans, bossa d'artesans i dues bosses de llauradors. En la bossa de ciutadans, que sempre ostentaven el càrrec de *jurat en cap*, cabien tant ciutadans com doctors en lleis en actiu (Villamarín, 2014: 32-33, 171).

²⁰Així va passar, per exemple, per festejar Felip V tot just coronat. Els jurats de la capital van acordar executar una ambaixada en representació de tot el braç, si bé costejada únicament pels seus insaculats. No es va escoltar cap veu forana en la reunió, per més que les implicacions desbordaren el marc municipal (Villamarín, 2016b: 78 i 86 i ss).

²¹És el cas del regiment aprovat per València en 1702 en nom de tot el regne, notificat a Castelló de la Plana a finals d'agost de 1703 per a la seua contribució, en forma de demanda estamental, però també virregnal: Arxiu Municipal de Castelló de la Plana, a partir d'ara AMC, Judiciari, (31) 1701-1704, 29 d'agost de 1703. El dit esquema es va repetir al llarg del conflicte successori amb tota mena de resolucions. Per exemple, dos anys després, amb el regiment format i llest per a partir, el consistori capitalí va ampliar la representació als seus electes perquè participaren a la resta la seua resolució de prolongar el servei; així, per a mantindre econòmicament la seua decisió, van autoritzar que es disposaren romanents dels reclutaments de 1696-1697 dipositats en la Taula de Canvis, i van rebre per això la felicitació reial: Arxiu Municipal de València, a partir d'ara AMV, Quèrn de Provisions, B-134, 30 de gener i 14 d'abril de 1704. En aquesta última data es va realitzar un altre pagament per a sufragar al regiment; la felicitació reial en: AMV, Cartes reials, h3-16, f. 81. Les conseqüències de tan celebrada resolució van arribar a les viles reials un mes després: AMC, Judiciari, (31) 1701-1704, f.261. Els dits reclutaments han sigut tractats per Espino (2011: 120 i ss).

capaç de sabotejar la reunió conjunta entre les dues en la Junta de Contrafurs i amb això dilatar el nomenament del corresponent ambaixador, es podia detenir tot el procés, com va succeir en diversos casos (Villamarín, 2016a).

El difús, per parc, repartiment normatiu d'atribucions entre els dos organismes polítics afavoria l'ambigüitat i enverinava les actuacions en curs, una deficiència que no escapava als estaments, que no deixaren d'exigir aclariments mitjançant eines de solemnitat com les ambaixades a la cort, encara que sense cap èxit. Evidentment, per part de la Corona no hi havia interès per aclarir un desconcert que ressituava una monarquia habituada a buscar la ineficiència de les institucions regnícoles com a forma d'esquivar les limitacions a la seua acció de govern (Benítez Sánchez Blanco, 2010-2011: 319, 321; Salvador, 2011). No ha d'estranyar, doncs, que els últims apuntaments a Corts dels estaments valencians en 1701-1702, l'inesperat epitafi de les aspiracions polítiques estamentals, recolliren una tramitació de contrafurs en la qual s'acotaven escrupolosament els tràmits preceptius perquè no tornaren a repetir-se situacions similars.²²

BIBLIOGRAFIA

- ARROYAS, M. (1989): *El Consell de Castellón en el siglo xvii*, Castelló de la Plana, Diputació de Castelló.
- BAYDAL, V. (2017): «El poder polític al regne de València durant el segle xiv. Descomposició o desenvolupament?», *Catalan Historical Review*, 10, 147-160.
- BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, R. (2010-2011): «La representación del reino de Valencia fuera de Cortes: la embajada del marqués de Benavites y las armas del reino (1673-1674)», *Saitabi*, 60-61, 303-325.
- ESPINO, A. (2011): *Guerra, fisco y fueros. La defensa de la Corona de Aragón en tiempos de Carlos II, 1665-1700*, València, Publicacions de la Universitat de València,
- FELIPO, A. (1996): *Insaculación y élites de poder en la ciudad de Valencia*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- GARCÍA MARTÍNEZ, S. (1991): *Valencia bajo Carlos II*, Villena, Ayuntamiento de Villena.
- GIMÉNEZ CHORNET, V. (1993a): «La representatividad política en la Valencia foral», *Estudis. Revista de Història Moderna*, 18, 7-28.
- GIMÉNEZ CHORNET, V. (1993b): «Las actas de deliberaciones de los estamentos de Valencia. Un fondo documental del Archivo del Reino de Valencia», *Cuadernos de Historia Moderna*, 14, 255-261.
- GRAULLERA, V. (2003): *Juristas valencianos del siglo xvii*, València, Biblioteca Valenciana.
- GUIA, L. (1974): *Cortes del reinado de Felipe IV. Cortes valencianas de 1645*, València, Universitat de València.
- GUIA, L. (1992): «La Junta de Contrafurs: uns inicis conflictius», *Saitabi*, 42, 33-45.
- LARIO, D. DE (1973): *Cortes del reinado de Felipe IV. Cortes valencianas de 1626*, València, Universitat de València.
- LÓPEZ CAMPS, J. (2004): «Entre la imaginación y la cotidianeidad. La percepción social de la política en la Valencia de la segunda mitad del xvii», *VII Reunión científica de la Fundación Española de Historia Moderna. La declinación de la monarquía hispánica en el siglo xvii*, Conca, Universidad de Castilla-La Mancha, vol. I, 207-218.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, C. (2005): *Nobleza y poder político en el Reino de Valencia*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- LLOP, J. (1676): *De la Institució, govern polítich y jurídich, costums y observàncies de la fàbrica vella, dita de murs e valls; y nova dita del riu*, València, Jeroni Vilagrassa.

²² ARV, Reial Cancelleria, 559. Els apuntaments apareixen en un quadernet a banda inclòs en aquest mateix volum de reunions estamentals.

- MATEU I SANZ, L. (1677): *Tratado de la celebraci3n de Cortes Generales del Reino de Valencia*, Madrid, Juli3n de Paredes.
- Memorial al rey nuestro se1or del estamento eclesi3stico del Reyno de Valencia, y del cabildo de su Santa Iglesia Metropolitana, sobre la pretensi3n que intentan los Pavordres de dicha Santa Iglesia, de que su Magestad les conceda voz en el Braço, y Estamento Eclesi3stico, y el concurso en los Oficios de la Diputaci3n*, Madrid, 1690, (<http://bivaldi.gva.es/va/consulta/registro.cmd?id=7182>) [Consultat el 15 d'octubre de 2018]
- MORA DE ALMENAR, G. R. (1625): *Volum e recopilaci3n de tots los furs y actes de cort que tracten dels negocis i affers respectants a la casa de la diputaci3n y generalitat de la Ciutat y Regne de València*, València, Felip Mey.
- MUÑOZ ALTABERT, M. L. (2005): *Les corts valencianes de Felip III*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- MUÑOZ POMER, M. R. (1987): *Orígenes de la Generalitat Valenciana*, València, Generalitat Valenciana.
- PÉREZ APARICIO, C. (1981): «El proceso de consolidaci3n de la monarquía autoritaria y la reacci3n foral valenciana. La Junta de Contrafurs», *Mayans y la Ilustraci3n*, València, Ajuntament d'Oliva, 131-151.
- PÉREZ GARCÍA, P. (1989): «Los ciudadanos de Valencia, estatuto jurídicoy jerarquía social de un grupo privilegiado: memoriales y tratados de los siglos XVI, XVII y XVIII», *Estudis: Revista d'Hist3ria Moderna*, 15, 145-189.
- SALVADOR, E. (2011): «La promoci3n de la ineficacia del r3gimen foral por la Corona. Las Cortes valencianasy de 1564», *Estudis. Revista de Hist3ria Moderna*, 37, 447-466.
- VALLÉS, V. (2000): *La Germania*, València, Instituci3n Alfons el Magn3nim.
- VILLAMARÍN, S. (2005): *La Generalitat valenciana en el siglo XVIII. Una pervivencia foral tras la Nueva Planta*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- VILLAMARÍN, S. (2014): *Castell3n de La Plana 1700-1710. Último consistorio foral, Guerra de Sucesi3n y Nueva Planta*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- VILLAMARÍN, S. (2016a): «Estamentos y Generalitat, voces políticasy del reino valenciano en los siglos XVII y XVIII», *Revista Jurídica de la Universidad Aut3noma de Madrid*, 33, 295-316.
- VILLAMARÍN, S. (2016b): *Fidelidad, guerra y castigo. Las instituciones valencianas entre Felipe V de Borb3n y Carlos III de Habsburgo*, València, Publicacions de la Universitat de València.

BIONOTA

Sergio Villamarín Gómez

És professor d'Hist3ria del Dret en la Universitat de València. Una part molt significativa del seu treball com a investigador s'ha dedicat a l'estudi de les institucions p3bliques valencianes en l'última etapa foral i el seu trànsit a la Nova Planta. Fruit d'aquesta dedicaci3n, ha publicat nombrosos articles i monografies com ara *La Generalitat Valenciana en el XVIII. Una pervivencia foral tras la Nueva Planta* (2005) o *Fidelidad, guerra y castigo. Las instituciones valencianas entre Felipe V de Borb3n y Carlos III de Habsburgo* (2016), que va ser guardonat amb el premi Savi en Dret de la Càtedra Institucional de Dret Foral Valencià.